

УДК 316.344.8(476+417)(091)

І.В. Поўх

канд. філал. навук, дац. каф. замежных моў
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна
e-mail: iryna_powkh@tut.by

ГІСТАРЫЧНЫЯ ЎМОВЫ СТАНАЎЛЕННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ Ў БЕЛАРУСІ І ІРЛАНДЫІ

Праведзены аналіз падабенства і адрозненняў гісторыка-культурнага генезісу Беларусі і Ірландыі; вылучаны асноўныя гістарычныя падзеі, якія садзейнічалі станаўленню і развіццю нацыянальнай самасвядомасці ў гэтых краінах; адзначаюцца фактары, якія іх аб'ядноўваюць. Разглядаюцца перадумовы для ўтварэння дзяржаўнасці і самаідэнтыфікацыі беларусаў і ірландцаў, прычыны страты Беларусі і Ірландыяй нацыянальнай незалежнасці, працэс фарміравання нацыянальна-палітычных рухаў, стварэння атрыбутаў нацыянальна-дзяржаўнай улады. Вызначаны агульныя геапалітычныя, гістарычныя і сацыяльна-эканамічныя фактары, якія садзейнічалі станаўленню нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі і Ірландыі.

Уводзіны

Як вядома, сапраўдная гісторыя кожнага народа пачынаецца толькі з усведамлення сваёй адметнасці і працягваецца да той пары, пакуль не знікне ўласцівая яму здольнасць вылучаць сябе сярод іншых народаў. Яна існуе датуль, пакуль людзей не пакіне этнічная і нацыянальная самасвядомасць. Пры поўнай яе страце адбываецца расцягванне пазбаўленых нацыянальнай самасвядомасці людзей больш моцнымі суседнімі этнасамі. Асабліва паскоранымі тэмпамі гэтыя працэсы адбываюцца тады, калі перспектыўныя на дадзены момант этнасы маюць шмат агульнага ў культуры і гісторыі з народамі, што знаходзіцца на мяжы страты сваёй нацыянальнай самасвядомасці. Народы з непадобнымі, супрацьлеглымі антрапалагічнымі рысамі, напрыклад славяне і цюркі, звычайна цяжка паддаюцца асіміляцыі пры варунках, калі суседнічаюць, уступаюць паміж сабою ў кантакты. Беларусы ж спрадвеку жылі і жывуць на сумежжы з чатырма вельмі блізкімі да іх паводле антрапалагічных прыкмет і культуры народамі, і таму пры неспрыяльных акалічнасцях мы даволі часта адмаўляліся ад сваёй этнічнай прыналежнасці. Узніклі такія акалічнасці не самі па сабе, а ў выніку свядомай дзейнасці дзяржаўных улад.

Нягледзячы на значную тэрытарыяльную аддаленасць Беларусі і Ірландыі, гэтыя дзве краіны маюць шмат агульнага ў сваім гісторыка-культурным генезісе. Даследчык Галіна Адамовіч звяртае ўвагу на той факт, што на тэрыторыі сучаснай Беларусі археолагамі былі знойдзены рэшткі кельцкай матэрыяльнай культуры: упрыгожанні, грошы, прадметы побыту, а таксама на помнікі духоўнай культуры кельтаў, якія знайшлі сваё адлюстраванне ў беларускай перакладной літаратуры, у прыватнасці сюжэты кельцкага паходжання («Аповесць пра Трышчана» – помнік беларускай перакладной літаратуры XVI ст.) [1, с. 72].

Беларускія навукоўцы адзначалі наяўнасць значных падабенстваў ў гісторыі і культуры Беларусі і Ірландыі. Так, С. Шупа звяртае ўвагу на «фатальную залежнасць» беларусаў і ірландцаў ад бульбы [10], якая з'яўляецца адным з асноўных прадуктаў харчавання ў абодвух народаў. Сярод іншых фактараў даследчык адзначае значныя моўныя страты, панесеныя ў XX ст., геасоцыякультурнае падабенства (знаходжанне абе-

дзвюх краін на мяжы з Еўропай, вынікам чаго стала запаволенасць жыццёвых працэсаў, эміграцыя), геапалітычны фактар (непасрэднае суседства з больш вялікімі і магутнымі дзяржавамі, крыніцамі палітычнай, культурнай і моўнай агрэсіі). У сувязі з гэтым даследчык параўноўвае сучаснае становішча Беларусі ў складзе СНД з існаваннем Ірландскай вольнай дзяржавы (Irish Free State) ў складзе Брытанскай Садружнасці.

Падабенства гістарычных лёсаў Беларусі і Ірландыі адзначае і Адам Мальдзіс. Сярод асноўных фактараў, якія аб'ядноўваюць гэтыя дзве краіны, ён называе той факт, што «права на іх існаванне, дзяржаўнасць ставілася пад сумненне, а часам ставіцца і сёння больш магутнымі суседзямі» [1, с. 10]. Ён звяртае ўвагу і на тое, што як Беларусь, так і Ірландыя далі свету шмат таленавітых асоб, але ўсе яны так ці інакш увайшлі ў культурную спадчыну іншых нацый. Так, Ірландыя дала сусветнай літаратуры чатырох лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі (Б. Шоў, У.Б. Йейтс, С. Беккет, Ш. Хіні), але ўсе яны пісалі на англійскай мове. Тая ж з'ява назіраецца і ў беларускай культуры. Адама Міцкевіча, які нарадзіўся і вырас на Навагрудчыне і ўславіў гэтыя мясціны ў сваёй творчасці, адносяць да польскіх паэтаў; мастак Марк Шагал, родам з Віцебска, пераехаў у Францыю і набыў сусветную вядомасць як слынный французскі мастак; ураджэнцы Беларусі Шымон Перэс і Менахем Бегін кіравалі дзяржавай Ізраіль (былі адпаведна прэзідэнтам і прэм'ер-міністрам), сталі лаўрэатамі Нобелеўскай прэміі міра; Тадэвуш Касцюшка – нацыянальны герой Францыі і ЗША; навукоўца Ігнат Дамейка праводзіў свае доследы ў Чылі. Нават гістарычныя назвы этнасаў – літвіны і скоты – з цягам часу замацаваліся за іх суседзямі – Літвой і Шатландыяй адпаведна [4, с. 45]. Тым не менш гістарычнаму вопыту чалавецтва вядомы і шматлікія выпадкі, калі народы не раствараліся сярод іншых, а захоўвалі сваё аблічча нават пры такіх умовах, якія, здавалася б, не пакідалі ніякіх гарантый на выжыванне. Менавіта гэтую з'яву мы можам назіраць на прыкладзе гісторыі Беларусі і Ірландыі.

Станаўленне беларускай і ірландскай нацыянальнай самасвядомасці прайшло складаны шлях [2; 3; 5–8; 11–14].

Утварэнне дзяржаўнасці

У X–XII стагоддзях на тэрыторыі сучаснай Беларусі ўтвараюцца Полацкае, Тураўскае і Смаленскае княствы – першыя старажытнабеларускія дзяржавы. Яны мелі ўласныя княжацкія дынастыі, веча, межы, адміністрацыю, войскі і грашовая адзінкі. На тэрыторыі Ірландыі з'яўленне першых палітычных адзінак (правінцый, кожная з якіх складалася з пэўнай колькасці дробных каралеўстваў) адносяць, паводле розных крыніц, да V–VIII стагоддзяў. Ірландская прававая сістэма вызначала тры ўзроўні каралеўскай улады: уладар аднаго дробнага каралеўства, уладар некалькіх дробных каралеўстваў, кароль правінцыі. У VIII–IX стагоддзях пачынаюцца першыя спробы цэнтралізацыі палітычнай улады і барацьба паміж каралямі асобных каралеўстваў за ўладу на ўсёй тэрыторыі Ірландыі. У IX ст. тэрыторыя Ірландыі падзялялася на дзве часткі – Ле Кін і Ле Мога.

Пачатак этнічнай самаідэнтыфікацыі

Ірландыя на працягу свайго гістарычнага развіцця мела вялікую колькасць назваў (больш за 200), сярод якіх Хібернія, Эйрэ, Скотыя, Ірын і інш. Назва Ірландыя мае скандынаўскае паходжанне і з'явілася ў IX–X стагоддзях, прычым пэўны час суіснавала з назвамі тыпова ірландскага паходжання.

На гэтым этапе на тэрыторыі сучаснай Беларусі лакальныя формы этнічнай самасвядомасці спалучаюцца з фармаваннем больш шырокіх уяўленняў пра адзінства ўсяго рускага этнасу. Развіццё эканамічных сувязяў прыводзіць да ўмацавання кантактаў паміж рознымі супольнасцямі, што існавалі да XI ст. на ўзроўні племянных аб'яднанняў і паступова набывалі сталыя рысы дзяржаўнасці, – княствамі. Ініцыятарам інтэграцыйных працэсаў на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў гэты перыяд выступае Кіеўская Русь. Гэты час вызначаецца з'яўленнем і распаўсюджаннем агульнага этноніма «русіны» («русь»), уяўлення пра агульнасць паходжання, рэлігіі, мовы (XI–XIII стагоддзі). У значнай меры інтэграцыйным працэсам садзейнічала агульная рэлігія – хрысціянства. Так, існуе меркаванне, што тэрмін «рускі» да канца XVI ст. азначаў прыналежнасць да праваслаўя, якое, у сваю чаргу, разглядалася як адна з тыповых уласцівасцяў беларусаў як этнасу. Да XIII ст. даследчыкі адносяць і першыя прыклады ўжывання тапоніма «Белая Русь» у дакладных гістарычных крыніцах (Дублінскі рукапіс).

Узнікненне асаблівасцяў насельніцтва ў мове, духоўнай і матэрыяльнай культуры – фарміраванне асобнага этнасу. Складванне этнічнай тэрыторыі

У XIII ст. на палітычнай карце Еўропы з'яўляецца новая дзяржава – Вялікае княства Літоўскае. У перыяд росквіту ў яго склад уваходзілі тэрыторыі сучаснай Літвы, Беларусі, Украіны, часткова Расіі. Дзяржаўнай мовай ВКЛ, згодна са Статутам 1566 г., была «руская» (старажытнабеларуская). Каля 1570 г. Васіль Цяпінскі пераклаў на беларускую мову Евангелле. У гэты час вылучаюцца такія элементы традыцыйнай культуры беларусаў, як прадметы побыту, абрады і абрадавыя песні. У гутарковай мове вылучаюцца асаблівасці, уласцівыя сучаснай беларускай мове («дзеканне», «аканне», зацвярдзелыя гукі). Этнічная самаідэнтыфікацыя выражаецца праз назвы «русіны» (праваслаўнае насельніцтва) і «літвіны» («ліцвіны», «ліцьвіны») (каталіцкае насельніцтва, пасля – усё шляхецкае саслоўе ВКЛ), уяўленне аб «вялікай» і «малой» радзіме, усведамленне агульнасці гістарычнага лёсу.

Заканчэнне перыяду палітычнай раздробленасці ў Ірландыі даследчыкі адносяць да XI ст., калі вярхоўная ўлада перайшла да караля Брыана Баромэ (Brian Bóroime), прадстаўніка паўднёвай каралеўскай дынастыі, што стала пачаткам фарміравання моцнай цэнтралізаванай манархіі.

Страта дзяржаўнай незалежнасці, абвастрэнне этнарэлігійных адносін, неспрыяльныя ўмовы развіцця культуры і этнасу ўвогуле

У сярэдзіне XVI ст. Вялікае княства Літоўскае страчвае сваю дзяржаўную незалежнасць (1569 г. – утварэнне Рэчы Паспалітай; 1772, 1793, 1795 гг. – падзелы Рэчы Паспалітай і далучэнне этнічнай тэрыторыі Беларусі да Расійскай імперыі). У гэты перыяд адбываецца стабілізацыя тапоніма «Белая Русь» у вобласці Верхняга Падняпроўя і Падзвіння. Выкарыстанне «рускай» (старажытнабеларускай) мовы ў афіцыйным справядстве забаронена спецыяльным актам 1696 г. У 1767 г. з дапамогай Расійскай імперыі ствараецца Слуцкая канферэнцыя праваслаўнай шляхты, мэтай якой з'яўляецца ўмяшанне ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай.

Імкненне царскіх улад інтэграваць этнічную тэрыторыю Беларусі ў Расійскую імперыю выклікала моцныя антырасійскія настроі і актывізацыю нацыянальна-вызваленчага руху (утварэнне ў 1768 г. Барскай канфедэрацыі; паўстанні 1830–1831 і 1863–1864 гг., стварэнне нелегальнай рэвалюцыйнай арганізацыі «Дэмакратычнае таварыства» (1836), дзейнасць падпольнай арганізацыі «Саюз свабодных братоў» («Братні са-

юз літоўскай моладзі») (1846–1849), што, у сваю чаргу, прывяло да актывізацыі русіфікатарскай палітыкі на тэрыторыі сучаснай Беларусі (1832 г. – стварэнне пры расійскім урадзе «Асобага камітэта па справах Заходніх губерняў») з мэтай русіфікацыі Беларусі, закрыццё Віленскага універсітэта; 1836 г. – канчатковы пераход на рускую мову навучання; 1839 г. – скасаванне уніяцкай царквы на Беларусі; 1840 г. – спыненне дзеяння Статута ВКЛ 1588 г., увядзенне расійскага заканадаўства. З гэтага ж года беларускія тэрыторыі пачынаюць афіцыйна называцца «заходнерускімі», ужыванне ў афіцыйных дакументах назваў «Беларусь» і «Літва» забараняецца; 1859 г. – забарона выкарыстання лацінкі ў беларускім друку; 1864 г. – забарона размаўляць па-беларуску ў навучальных установах). Існаванне Беларусі наогул адмаўлялася ў афіцыйных публікацыях, а таксама энцыклапедычных даведніках гэтага часу, што выходзілі ў Расійскай Імперыі.

Кардынальныя змены ў гісторыі Ірландыі адбыліся пачынаючы з другой паловы XII ст. У кастрычніку 1175 г. пасля англа-нармандскага захопу была заключана Віндзарская дамова, згодна з якой кароль Ірландыі прыняў прысягу каралю Англіі і быў абавязаны збіраць для яго даніну з усёй Ірландыі. Вынікам паступовай каланізацыі Ірландыі сталі супрацьстаянне ірландскай і нармандскай арыстакратыі, а таксама шэраг англа-ірландскіх войнаў другой паловы XIII – XIV ст., што суправаджаліся паступовай асіміляцыяй англійскіх пасяленцаў у кельцкае асяроддзе. XV ст. вызначаецца гісторыкамі як перыяд «гэльскага адраджэння». У гэты час уся тэрыторыя Ірландыі, акрамя Пэйл – невялікай англійскай калоніі на ўсходзе, складалася з асобных тэрытарыяльных адзінак, кожная са сваёй адміністрацыйнай сістэмай. Ірландскі парламент (створаны нармандцамі ў 1297 г.) абвешчае ірландскае заканадаўства як адзінае, што дзейнічае на тэрыторыі Ірландыі, пазбаўляючы такім чынам юрыдычнай сілы загады прадстаўнікоў англійскай улады. Быў дазволены гандаль паміж жыхарамі тэрыторый, падпарадкаваных Англіі, і гэламі, адкрыта першая на тэрыторыі Ірландыі вышэйшая навучальная ўстанова – каледж Святой Дзевы.

У другой палове XVI ст. пачынаецца захоп Ірландыі дынастыяй Цюдар, усталяванне англійскай заканадаўчай сістэмы, англіканскай царквы, забараняюцца ірландская мова, традыцыйная ірландская вопратка і прычоскі. Вынікам каланізацыі ірландскіх тэрыторый у XVII ст. становіцца з’яўленне новага грамадства (у першую чаргу, на поўначы Ірландыі), пратэстантаў, выхадцаў з Англіі і Шатландыі. Палітычная барацьба знайшла сваё адлюстраванне ў рэлігіі (павелічэнне колькасці пратэстантаў у парламенце, канфіскацыя зямельных надзелаў каталікоў), а таксама і ў эканамічнай сферы (абмежаванне ірландскага экспарту). Англа-ірландская вайна 1689–1691 гг. прывяла да прыняцця шэрагу антыкаталіцкіх «пенітэнцыярных законаў» («penal laws»): забарона прымаць удзел у працы парламента, займаць дзяржаўныя пасады, займацца юрыдычнай практыкай, мець афіцэрскае званне, купляць зямлю ці арэндаваць яе на тэрмін, большы за 31 год. Вынікам далейшай барацьбы каталіцкага насельніцтва за свае правы, нягледзячы на тое, што ў 80-я гг. XVIII ст. Ірландыя стала незалежным каралеўствам (на чале якога, аднак, стаяў намеснік англійскага караля) з уласнай паштовай сістэмай, банкам, мытняй, судамі і сталіцай, стала падпарадкаванне Ірландыі брытанскаму парламенту (1720–1783), увядзенне ў 1765 г. першага закона «Аб часовым спыненні заканадаўчых гарантый» («suspension act»), поўнае аб’яднанне брытанскага і ірландскага парламентаў у 1798 г. і падпісанне ў 1800 г. Саюзнага дагавора, паводле якога ў студзені 1801 г. Ірландыя ўвайшла ў склад Аб’яднанага каралеўства.

Фарміраванне партый і парламенцкая барацьба

Асноўныя падзеі XIX ст. ў гісторыі Ірландыі былі звязаны з імкненнем вярнуць страчаную незалежнасць. Гэтае імкненне праяўлялася ў двух формах: канстытуцыйнай – праз увядзенне самакіравання («home-rule») і рэвалюцыйнай (паўстанне «Маладой Ірландыі» («Young Ireland») у 1848 г. і Феніанскі рух у 1860-я гг.).

Станіслаў Рудовіч адзначае, што пачатак XX ст. і ў гісторыі Беларусі, і ў гісторыі Паўночнай Ірландыі быў адзначаны прыкметнай актывізацыяй нацыянальна-кансаладацыйных працэсаў, што выявілася ў імкненні абедзвюх краін да самастойнага дзяржаўнага быцця і з'яўленні на гістарычнай арэне новых грамадска-палітычных рухаў і арганізацый. [8]. У пачатку XX ст. адбываецца распаўсюджванне этноніма «беларусы», замацаванне паняццяў «беларуская мова», «беларуская тэрыторыя», «беларуская гісторыя», «беларуская культура», што, у сваю чаргу, аказала станоўчы ўплыў на развіццё этнічнай самаідэнтыфікацыі беларусаў.

У канцы XIX – пачатку XX ст. актыўна развіваецца і беларускі, і ірландскі друк: у Беларусі пачынае выходзіць часопіс «Гоман» (1882), газеты «Наша ніва» і «Наша доля» (1906) і інш. У 1906 г. адкрываецца першае легальнае беларускае выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». У Ірландыі выходзяць газеты «Ірландская воля» («Irish Freedom»), «Рэспубліка рабочых» («Workers' Republic»).

У 1902–1903 г. ўзнікла першая беларуская нацыянальна-палітычная партыя – Беларуская рэвалюцыйная грамада, пазней перайменаваная ў Беларускую сацыялістычную грамаду. Яе кіраўнікамі былі Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Іваноўскі, Алесь Бурбіс і інш. Грамада практыкавала радыкальныя метады барацьбы, а пасля засяродзілася на легальнай культурна-асветніцкай працы па пашырэнні нацыянальнай самасвядомасці, дасягненні раўнапраўя беларусаў з іншымі народамі ў галіне культуры і асветы, узвышэнні грамадскага статусу беларускай мовы. Палітычная вага гэтага руху не была значнай, але ён меў даволі вялікі ўплыў на грамадскую думку [8, с. 109].

На мяжы XIX–XX ст. у Ірландыі адбываюцца значныя аграрныя пераўтварэнні. Навукоўцы адзначаюць гістарычную абумоўленасць рознага стаўлення англічан і ірландцаў да зямельнай уласнасці, адзначаючы сутыкненне двух светапоглядаў. Адзін з іх, заснаваны на прынцыпе абсалютнай зямельнай уласнасці, належаў англічанам, другі, у аснову якога было пакладзена ўяўленне пра зямлю як уласнасць усяго племені, што знаходзілася ў карыстанні асобных яго членаў, належаў ірландцам. Раней тры чвэрці зямлі магнатаў знаходзілася ў арэндзе сялян. Становішча кардынальна змянілася, калі англійскі парламент прыняў шэраг законаў на карысць арандатараў, вынікам чаго стала аграрная рэформа 1904–1914 гг. – скарачэнне ў Ірландыі абшарніцкага землеўладання і павелічэнне колькасці сялян-уласнікаў. Гэтай рэформе папярэднічала працяглая барацьба ірландскага народу за зямлю і нацыянальную незалежнасць, адной з праяў якой стала стварэнне Ірландскай нацыянальнай зямельнай лігі.

Падзеі гэтага часу знайшлі водгук і на Беларусі, у прыватнасці ў артыкуле, змешчаным у газеце «Наша Ніва» ў пачатку 1908 г., дзе падрабязна разглядаліся перадумовы, сутнасць і наступствы ірландскай рэформы.

Але не толькі ў вачах грамадоўцаў, згуртаваных вакол «Нашай Нівы», Ірландыя была ўзорам наспелых змен. Да гістарычнага досведу гэтай краіны неаднаразова звяртаўся, напрыклад, беларускі дзеяч Раман Скірмунт. У польскамоўнай брашуры «Голас мінуўшчыны і патрэба моманту» (1905) Р. Скірмунт імкнуўся давесці мясцовай спалнізаванай шляхце, што яна паводле паходжання і гістарычнага лёсу ўяўляе сабой адзінае цэлае з тутэйшым насельніцтвам, не зважаючы на адрозненні ў мове. І ў якасці

прыкладу ён прыводзіў ірландцаў: «Значная большасць іх [ірландцаў] размаўляе па-англійску, меншасць захавала кельцкую мову; тым не менш нацыянальная еднасць застаецца непарушнай» [8, с. 116]. Адною з характэрных праяў развіцця беларускай і ірландскай нацыянальнай самасвядомасці ў пачатку ХХ ст. быў «культурны нацыяналізм» («cultural... nationalism» [12, с. 140]), які знайшоў сваё адлюстраванне ў палітыцы «дэ-англізацыі» і, адпаведна, «дэрусіфікацыі».

У ХІХ ст. у Ірландыі ствараюцца такія грамадскія арганізацыі, як Гэльская Ліга, Ірландскае літаратурнае грамадства, Ірландскае рэспубліканскае братэрства (Феніанскі рух), Нацыянальная Рада і інш. У 1905 г. на з'ездзе Нацыянальнай Рады была выпрацавана наступная праграма: аднавіць ірландскую канстытуцыю 1782 г., якая давала Ірландыі права на ўласны самастойны парламент; скасаваць Саюзны дагавор 1800 г. з Англіяй; садзейнічаць развіццю ірландскай прамысловасці і гандлю. У якасці сродку дасягнення пастаўленых мэтай з'езд зацвердзіў тактыку грамадскага непадпарадкавання, якая мела на ўвазе адмову ірландскіх парламенцёраў ад удзелу ў дзейнасці брытанскага парламента, ігнараванне англійскіх судаў і стварэнне ўласнай судовай сістэмы, спыненне супрацоўніцтва з англійскімі ўладамі ў галіне банкаўскай справы, гандлю і інш. Квінтэсенцыя такой лініі паводзін выказвалася ў лаканічным выслоўі «Sinn Féin» – «Мы самі». Прыкладна з 1906 г. гэты лозунг замацаваўся ў якасці назвы новага руху, які перарос у самастойную партыю. Да Першай сусветнай вайны дзейнасць гэтага руху не выходзіла за межы літаратурна-палітычных дыскусій у друку і партыйных клубах. Практычныя вынікі агітацыі былі нязначныя, але заслуга «Шын Фэйна» выражалася ў тым, што ён фарміраваў пазіцыю ірландскай дэлегацыі ў брытанскім парламенце па пытанні абмежаванай аўтаноміі Ірландыі ў складзе Брытанскай Імперыі.

Падабенства ўмоў, у якіх даводзілася дзейнічаць ірландскім шынфэйнерам і беларускім грамадоўцам, блізкасць іх мэтай спрыялі абуджэнню ўзаемнай цікавасці адной партыі да другой. Таму была пэўная логіка ў тым, што праз нейкі час абставіны звялі разам іх прадстаўнікоў. Паводле згадак у розных крыніцах, сустрэча адбылася ў перыяд з 1905 па 1920 гг. у Фінляндыі на з'ездзе прадстаўнікоў сацыялістычных партый. Ад Беларусі ў ёй прымаў удзел Іван Луцкевіч. Адным з вынікаў гэтай сустрэчы стала матэрыяльная дапамога, аказаная ірландцамі беларускаму выдавецтву [5].

Адным са шляхоў адраджэння ірландскай нацыянальнай культуры было развіццё нацыянальнай адукацыйнай сістэмы. Прыкладам гэтага можа служыць Рабочы адукацыйны рух, распачаты Гэльскай Лігай. Мэтай гэтага руху было павышэнне інтэлектуальнага, сацыяльнага і маральнага ўзроўню ірландцаў, іх зацікаўленасці ва ўласнай культурнай спадчыне праз занятакі ірландскай мовай, гісторыяй, танцамі, арганізацыю штогадовых фестывалю ірландскай мовы і культуры. На момант заснавання Лігі ў 1893 г. толькі шэсць кніжак былі выдадзеныя на ірландскай мове, большая частка яе носьбітаў была непісьменнай. Але ўжо праз год Ліга выпусціла 50 тыс. падручнікаў. Колькасць людзей, зарэгістраваных у класах па вывучэнні ірландскай мовы, налічвала тысячы чалавек. Паступова нацыянальны рух набываў масавае значэнне. Лісты і бандэролі адрававаліся на роднай мове, і калі адзін з гандляроў быў выкліканы ў суд за тое, што напісаў на фургоце сваё імя па-ірландску, яго абаронцам быў малады Патрык Пірс – будучы кіраўнік паўстання 1916 г. [2].

Праблема статусу ірландскай мовы дайшла да брытанскага парламента, дзе ў Палаце прадстаўнікоў у 1899 г. абмяркоўвалася пытанне аб увядзенні ірландскай мовы ў лік школьных прадметаў. Адным з аргументаў супраць гэтай прапановы быў недахоп свецкай літаратуры на ірландскай мове. Тым не менш да 1906 г. ірландская мова была

ўведзена ў школы як мова выкладання, а таксама як самастойная дысцыпліна. У 1909 г. ірландскую мову сталі вывучаць і ў Нацыянальным універсітэце.

Перамога нацыянальна-культурных сіл, стварэнне нацыянальна-дзяржаўных атрыбутаў

Абставіны наступнага дзесяцігоддзя не спрыялі непасрэдным кантактам беларускіх і ірландскіх патрыётаў. Беларусь знаходзілася пад уціскам царскай рэакцыі, а Ірландыя апынулася на парозе грамадзянскай вайны.

У стаўленні беларусаў і ірландцаў да падзей у свеце, у прыватнасці да Першай сусветнай вайны, таксама назіраецца пэўнае падабенства. Ірландская фракцыя ў брытанскім парламенце заклікала да абароны «супольнай англійска-ірландскай айчыны» [8, с. 118] і выступала за адпраўку ірландскіх валанцёраў на фронт. Насуперак ім шынфэйнеры, чый уплыў у Ірландыі ў гэты час прыкметна ўзрос, аб'явілі аб нейтралітэце ірландцаў у канфлікце, які (паводле шынфэйнераў) іх не датычыўся і быў выкліканы гандлёвым суперніцтвам Англіі і Германіі. Партыя «Шын Фэйн» скіравала свае намаганні на тое, каб стварыць у Ірландыі самастойны ўрад і дамагчыся доступу Ірландыі як асобнай дзяржавы на пасляваенную мірную канферэнцыю. У гэты час у Ірландыі існаваў шэраг прыватных армій: Ольстэрскія валанцёры, Ірландскія валанцёры, Грамадзянская армія і Ірландскае рэспубліканскае братэрства (ІРБ). Калі пачалася вайна, ІРБ, чые ўдзельнікі былі на чале Ірландскіх валанцёраў, і Грамадзянская Армія пад кіраўніцтвам Джэймса Коналіі запланавалі сумеснае паўстанне (Велікоднае паўстанне 1916 г.). Адным з найбольш значных вынікаў Велікоднага паўстання стаў рост папулярнасці «Шын Фэйн», якая ў снежні 1918 г. атрымала 73 месцы ў парламенце Аб'яднанага каралеўства. Аднак дэпутаты-шынфэйнеры не паехалі ў Лондан, а сабраліся ў Дубліне, дзе ў студзені 1919 г. абвясцілі сябе ірландскім парламентам, прынялі Дэкларацыю незалежнасці і выбралі са свайго асяроддзя ўрад Ірландскай рэспублікі. У адказ на гэта ўлады Брытанскай імперыі накіравалі супраць Ірландскай Рэспублікі шасцідзесяцітысячнае рэгулярнае войска (створаная з ірландскіх валанцёраў Ірландская рэспубліканская армія налічвала толькі каля 15 тыс. чалавек). Вынікам англа-ірландскай вайны 1919–1921 гг. стала стварэнне Ірландскай Вольнай Дзяржавы (Irish Free State) (з 1949 г. – Ірландская Рэспубліка) і адыход Паўночнай Ірландыі да Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі [2].

Беларускія адраджэнцы таксама ацэньвалі вайну, развязаную магутнымі імперыямі ў барацьбе за сусветнае панаванне, як чужую свайму народу. Адначасова яны ўсведамлялі, што вайна можа перайначыць усю палітычную карту Еўропы і адкрыць больш шырокія перспектывы для нездзяржаўных нацый, магчымасць сцвердзіцца пасля вайны ў якасці самастойнай дзяржаўна-эканамічнай адзінкі. Беларускі нацыянальна-вызваленчы рух значна ўзмацніўся падчас рэвалюцыі 1917 г., а яго накіраванасць на стварэнне ўласнай дзяржавы з правам прадстаўніцтва на міжнароднай мірнай канферэнцыі атрымала значную падтрымку [8]. Паспяховым завяршэннем нацыянальна-вызваленчага руху на тэрыторыі Беларусі стала ўтварэнне 25 сакавіка 1918 г. Беларускай Народнай Рэспублікі (існавала да 1919 г.) з уласнымі атрыбутамі дзяржаўнасці: сцягам, гербам і канстытуцыяй. Беларуская мова набывае статус дзяржаўнай.

20-я гг. XX ст. адзначаны ў гісторыі Беларусі і Ірландыі абвастрэннем барацьбы за дзяржаўную незалежнасць і захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці. У 1921–1937 гг. у Заходняй Беларусі дзейнічала Таварыства беларускай школы (ТБШ), з 1922 г. пачаў сваю дзейнасць Інбелкульт (Інстытут беларускай культуры). У гэты час узмацняюцца

літаратурныя і мастацкія кантакты паміж Беларуссю і Ірландыяй. Віленскія газеты «Наша Ніва», «Беларускі зван», «Новае жыццё», часопіс «Наш сцяг» друкуюць артыкулы, прысвечаныя актуальным праблемам тагачаснай Ірландыі. У савецкі перыяд у беларускім літаратуразнаўстве таксама з'яўляюцца артыкулы, прысвечаныя праблемам ірландскай літаратуры (Ю. Дворкіна «Джойс і яго «Уліс»»), але з сярэдзіны 1930-х гг. гэтыя даследаванні былі спынены на дзесяцігоддзі.

Цікавасць да ірландскай культуры, у прыватнасці літаратуры, была адноўлена ў 1990-х гг., пасля атрымання Беларуссю статусу незалежнай дзяржавы. Выходзяць з друку і перакладаюцца на беларускую мову творы Дж. Джойса, У.Б. Йейтса, Ш. Хіні, Шона О'Кейсі і інш. Пытанні ірландскай літаратуры і культуры займаюцца шматлікія даследчыкі, сярод якіх Л. Баршчэўскі, Э. Садаўнічы, В. Буйвал. Ствараецца таварыства «Беларусь – Ірландыя», асноўным напрамкам дзейнасці якога становіцца пашырэнне культурных узаемасувязяў паміж дзвюма краінамі [1].

Нельга не адзначыць і ролі беларускіх і ірландскіх эмігрантаў у развіцці і падтрымцы нацыянальнай самасвядомасці сваіх народаў. Напрыклад, у ЗША былі створаны беларуская і ірландская дыяспары, паміж якімі мелі месца пастаянныя кантакты і супрацоўніцтва.

Значэнне вывучэння і даследавання падабенстваў гістарычна-культурных працэсаў у Беларусі і Ірландыі вельмі слушна зазначыў беларускі філосаф і публіцыст Уладзімір Самойла: «Гое, што дзеецца цяпер паміж Ірландыяй і Ангельшчынай, павінна цікавіць кожнага сьведомага беларуса як яго ўласная кроўная справа, як справа яго роднага народу» [8, с. 121]. І сапраўды, у гістарычных лёсах абедзвюх краін, нягледзячы на геаграфічную адлегласць, шмат унутранага падабенства. Гэтую важную акалічнасць неабходна асэнсаваць, паказаць рэальныя шляхі і спосабы дасягнення таго, «што без гэткага знання і досведу старшых братоў шмат трудней і марудней можа быць дасягнута» [8, с. 122].

Заклучэнне

Такім чынам, станаўленню нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі і Ірландыі садзейнічаў шэраг агульных для абедзвюх краін геапалітычных, гістарычных і сацыяльна-эканамічных фактараў, найважнейшымі з якіх з'яўляюцца:

- 1) наяўнасць магутнай дзяржавы-суседа;
- 2) несупынная барацьба за захаванне нацыянальна-культурнай самабытнасці і дзяржаўнай незалежнасці;
- 3) нізкі статус і абмежаванае ўжыванне роднай мовы, якая становіцца адным з нацыянальных сімвалаў;
- 4) узаемасувязь палітычнага і рэлігійнага супрацьстаяння.

Гэтыя фактары мелі значны ўплыў на менталітэт беларусаў і ірландцаў, іх стаўленне да сваёй гісторыка-культурнай спадчыны, сучаснай культуры, роднай мовы, палітычнай і сацыяльна-эканамічнай сітуацыі ў краіне, а таксама на фармаванне і развіццё кантактаў і ўзаемасувязяў паміж дзвюма нацыямі. Гэты ўплыў не мог не знайсці свайго адлюстравання ў мастацтве і ў першую чаргу ў літаратуры.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Адамовіч, Г. Парадыгматыка агульнага беларуска-ірландскага літаратурнага кантэксту / Г. Адамовіч // Беларусь – Ірландыя = Belarus – Eire : матэрыялы навук. се-

- мінара «Беларуска-ірландскія гісторыка-культурныя сувязі», Мінск, 1999 г. / рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2000. – С. 72–86.
2. Афанасьев, Г. Е. История Ирландии / Г. Е. Афанасьев. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : USSR : Комкнига, 2006. – 312 с.
3. Богданович, А. Б. Формирование этнического самосознания белорусов (IX – первая половина XVII в.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / А. Б. Богданович. – Минск, 1999. – 119 л.
4. Буйвал, В. Зямля святога Патрыка / В. Буйвал // Мастацтва. – 1996. – № 4. – С. 45–48.
5. Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = The History of the Belarusian Nation and State / М. Біч [і інш.] ; пад агул. рэд. У. Арлова [і інш.]. – Мінск : Медисонт, 2007. – 438 с.
6. История Ирландии / Л. И. Гольман [и др.] ; отв. ред. Л. И. Гольман. – М. : Мысль, 1980. – 390 с.
7. Карыбаева, М. А. Национальное самосознание: философско-методологический анализ : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / М. А. Карыбаева ; Нац. акад. наук Кыргыз. Респ., Ин-т философии и права. – Бишкек, 1999. – 24 с.
8. Мальдзіс, А. Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя ўзаемасувязі / А. Мальдзіс // Голас Радзімы. – 2000. – 3 траўня. – С. 6.
9. Рудовіч, С. Ірляндзкі рух за незалежнасць і беларускае адраджэнне першае чвэрці XX ст.: паралелі, кантакты, уплывы / С. Рудовіч // Спадчына. – 2000. – № 2. – С. 107–127.
10. Шупа, С. Шэсць пунктаў падабенства / С. Шупа // Наша ніва. – 1994. – № 12. – С. 12.
11. Irish Language and Culture / ed. by F. Coles. – Victoria : Lonely Planet Publications Pty Ltd, 2007. – 255 p.
12. Kiberd, D. Inventing Ireland. The Literature of the Modern Nation / D. Kiberd. – London : Vintage, 1996. – 719 p.
13. Rosenstock, G. Beginner's Irish / G. Rosenstock. – New York : Hippocrene Books, 2000. – 145 p.
14. The Course of Irish History / Radio Telefís Eireann ; ed. by T. W. Moody, F. X. Martin. – Cork : The Mercier Press, 1978. – 404 p.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 18.10.2018

Powkh I.V. Historical Preconditions for National Identity Development in Belarus and Ireland

The article deals with the issue of Belarusian and Irish national identity development. The author analyses the differences and similarities in the historical and cultural genesis of Belarus and Ireland, pointing out the main historic events that facilitated the formation and development of the national identity in the above countries and stating the common factors. The article covers the preconditions for Belarusian and Irish statehood and self-identity, the reasons for the loss of national independence, national and political movement, as well as the appearance of national power attributes. At the end of the article the author stresses the common geopolitical, historical, social and economic factors supporting national identity development in Belarus and Ireland.